

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ ПОЧИНАЄТЬСЯ ІЗ СЕЛА

Ростислав ПИРОЖЕНКО

Copyright © 2011

“Блаженна людина, котра любить свій край”
(Іван Огієнко)

Як зберегти і передати нащадкам усі надбання, що були виплекані протягом століть українським народом? Що треба зробити сьогодні, аби й завтра не висхало життєдайне джерело народної мудрості і творчості? Які зусилля докласти, щоб створити таку атмосферу, аби молодь знала і любила історію свого краю, не цуралася національного спадку, щоб не тільки на Заході шукала свої ідеали?

Прикро, але навіть на селі, де у свідомості, побуті й заняттях населення збереглося чимало традиційного, люди відлучені від свого коріння і часто-густо зорієнтовані на так звану “масову культуру”. Хіба не парадокс, що хлібороб із діда-прадіда веде розмову із землею через агронома, нехтуючи багатющим досвідом народної агрокультури, що син хлібороба не вміє косити, а дочка – прясти чи вишивати. Ще прикріше, коли люди не знають історії свого роду, села, краю, забуваючи духовні, народні звичаї, моральні засади.

Драматичність цього явища полягає не стільки у збідненні сфери життєдіяльності людей, зокрема дозвілля, скільки в тому, що вона зачіпає головне – систему міжпоколінних зв’язків, котра і є основою нації, справжнього патріотизму. Тільки осмисливши минуле, пізнавши витоки своєї історії та культури, можна й чіткіше зрозуміти сьогодення, уявити майбутнє. “Той, хто не знає свого минулого, – писав Максим Рильський, – не вартий майбутнього”.

Святе відчуття Батьківщини і рідної землі починається саме з рідного краю, свого села чи міста, вулиці, своєї домівки, де людина народилась і виросла, де пройшло її дитинство. Вони передаються з покоління в покоління з молоком матері, мелодією народної пісні, поетикою рідної мови. Кожний куточок української землі має, без сумніву, свою унікальну історію. Ґрунтовно вивчивши її, можна викристалізувати єдину картину історичного процесу

в усій Україні. Історичне краєзнавство – невід’ємна складова “кореневої системи” нашої духовності, передусім молоді, важливий засіб забезпечення непосильного зв’язку минувшини нашого краю з вітчизняною і світовою історією. Воно допомагає молодому поколінню читати книгу життя через крихітні частинки минувшини не лише очима, а й розумом, самостійно розібратись, куди веде шлях їхніх батьків і дідів, нашого народу.

Саме це й надихнуло моїх земляків – жителя села Криві Коліна Тальнівського району, що на Черкащині, благодійника і мецената, доктора економічних наук, професора *Володимира Петровича Мовчана*, журналіста і поета, тальнівчанина *Івана Артемовича Нерубайського* та мого вчителя, ветерана війни і праці, краєзнавця рідного села *Василя Йоновича Олійника*, до створення унікальної історико-краєзнавчої, художньо-публіцистичної оповіді **“Криві Коліна крізь терни і роки. В історії села – історія України”**, котра побачила світ у 2010 та яка розрахована на широкий читацький загал, а особливо – на молодь. Таке видання вперше здійснено в Україні, адже втілює досить цікавий та оригінальний підхід до осмислення й упорядкування всього спектра минулого села Криві Коліна, Тальнівського краю, Середнього Подніпров’я у цілому як землі, що заявила про себе як консолідуюче ядро українського етносу з найдавніших часів і справді відіграла особливу роль в історії українського народу.

В оповіді йдеться, що автохтонне населення в нашому краї сформувалося в найдавніші часи, про що свідчать археологічні знахідки трипільської культури на території як Кривих Колін, а особливо сіл Майданецьке і Тальянки, де на думку вчених, розташовувались найбільші стоянки трипільців у Європі, які були субстратом українського етносу. В результаті еволюційних процесів наші пращури досягли знач-

них результатів у своїх матеріальній та духовній культурах. Саме на цій землі, як пишуть автори, діяли перші державні об'єднання, що входили до держави Антів, князівства Полян, зародилися державотворчі процеси, які привели до виникнення могутньої держави східних слов'ян – Київської Русі. Саме з цією територією чимало дослідників пов'язують появу та походження слів “Русь” та “Україна”.

Актуальність незвичайної книги про Криві Коліна підкреслюється ще й тим, що в науково-популярній літературі на даний час відсутні такого роду системні і капітальні дослідження. Хронологічні рамки оповіді охоплюють величезний масив історії – від найдавніших часів до сьогодення, що уможливорює відстеження неперервності історичних процесів у нашому краї. Оскільки часові межі значні, то вони слушно поділені на окремі періоди й охоплюють найдавніші часи, консолідацію східних слов'ян на теренах Давньої Русі, литовсько-польську добу, власне період козацтва, яке головним чином формувалося на території Середнього Подніпров'я, у тому числі й на тальнівській землі. Особливу увагу автори приділяють надзвичайно складному періоду нашої історії, який вони назвали “Кривавий ХХ вік, або століття розтерзання України”. Тут кожен із розділів також має внутрішній поділ, що дає змогу досягнути динаміку, еволюцію історичного розвитку села Криві Коліна та його жителів, Черкаського краю у цілому.

В основу наукового обґрунтування дослідження покладені насамперед першоджерела та великий фактичний матеріал, а саме вітчизняні і зарубіжні архівні матеріали, археологічні пам'ятки, усні та писемні джерела, легенди, перекази, фотоматеріали, а головне – спогади та свідчення головних дійових осіб оповіді – жителів села, що надає цій незвичайній книзі культурно-антропологічного значення.

Головна мета цієї історико-краєзнавчої, художньо-публіцистичної оповіді показати непросту, трагічну, але водночас героїчну історію села Криві Коліна та її жителів, які достойно пройшли крізь горнило історії, не втративши своєї ідентичності, історичної пам'яті, мови, культури, традицій, взаємоповаги, честі і гідності. Шановані автори ніби проектують безліч подій, які відбувалися у селі і довкола нього на цілісний загальноукраїнський процес. Саме такі унікальні книги мають виховувати сучасних українців, прививати в них почуття патріотизму та любові до своєї малої батьківщини та України в цілому.

Методологічною основою фундаментального видання є використані принципи об'єктивності, історизму, цивілізаційного підходу до аналізу кожного етапу непростого і драматичного минулого села паралельно з урахуванням особливостей вітчизняної історії, а також науково-критичний аналіз широкої джерельної бази, дослідницької літератури, свідчень очевидців та учасників різних історичних подій.

Цінність дослідження полягає ще й у тому, що Володимир Мовчан, Іван Нерубайський та Василь Олійник особливо трепетно описують не лише історичні події, а й неповторну природу рідного краю, красу річки Гірський Тікич, археологічні та архітектурні пам'ятки, відтворюють топографію та топоніміку, звичаї, традиції, творчість, елементи побуту кривоколінців. Головне ж місце у краєзнавчому часописі посідають прості, щирі, працелюбні жителі села, які творили і творять історію, особливо видатні земляки, чиї імена закарбувалися у пам'яті поколінь. Надзвичайно важливою рисою цього унікального видання є його яскраве емоційне забарвлення. Автори сердечно співпереживають разом з людськими долями, стражданнями і сподіваннями односельчан. Така їх пристрасно особистісна співпричетність яскравий приклад бережливого, ціннісного ставлення до минулого свого рідного села, Тальнівського краю і Вітчизни, непідробного патріотизму, глибокої історичної пам'яті.

Увага до людини як до головного творця історії найвиразніше виявлена в розділі “Люди і долі”. З нього довідуємося і про засновника козацького роду, сотника Війська Запорізького Василя Мовчана, і Василя Слободяника, якому довелося побувати на заробітках у Південній Америці, що підтверджується відповідними документами. Не обійдені увагою і рід Мельників-Юрпольських, і кривоколінці-орденоносці, народні умільці, майстри і поети.

Автори оповіді через свої потенційні можливості осмислюють величезний матеріал, зібраний за багато років кропіткої і невтомної праці, пояснюють причини і суть історичних явищ, особливо в кривавому ХХ столітті, розглядають події у селі чи, наприклад, історію життя пересічної людини на тлі загальноцивілізаційного історичного процесу. Найважливішим є те, що таке осмислення відбувається не на основі загальноприйнятих ідей чи традиційних поглядів, а швидше навпаки – на засадах об'єктивного і неупередженого аналізу зібраних історичних джерел, що слугували базою для особистих висновків краєзнавців. Голов-

ний з них – Україну постійно хотіли завоювати, пригнобити, принизити, пограбувати, а народ – асимілювати з іншими, поставити на коліна, заборонити мову, свою Церкву, позбавити власної культури, історії, духовності. Однак, на прикладі історії невеличкого села Криві Коліна, автори переконливо і з гордістю доводять, що його жителі, незважаючи на неймовірні випробування, зберегли себе як частинку великого українського народу, вистояли у війнах, революціях, під час трьох голодоморів, численних репресій.

Водночас авторський тріумфірат не посягає на лаври науковців-першовідкривачів, хоч за використаними методами і прийомами, з огляду на колосальну джерельну базу, аналіз та висновки, зроблені ними, видання з повним правом можна назвати унікальним, якому немає аналогів в Україні. Особливо, коли взяти до уваги короткий і точний виклад достеменних, перевірених даних і фактів. Таке вміле поєднання наукової точності, глибокого знання місцевого матеріалу з публіцистичною, художньою образністю і поетичним словом, пояснюється тим, що над книгою працювали справжні патріоти, які щиро люблять свій край, його історію, культуру, духовність.

Конкретність і правдивість – головний стрижень названої оповіді. Авторі доклали колосальних зусиль, щоб з'ясувати найвірогіднішу дату заснування села – 1761 рік. Довелося їхати в сусідню Польщу, в Краків, щоб дійти до істини, адже у радянських архівах така важлива інформація не збереглася. Читачам стає зрозумілішим суть фашистського окупаційного режиму, коли вони, разом з учасниками подій, здолають шлях від Уманської ями до Кривих Колін, почують під вікнами хати в окупованому селі, в колі підпільників, пісню “Катюша”, переживуть запеклі бої за визволення Тальнівщини у березні 1944-го.

Читаючи книгу, ще раз переконуєшся, що в Україні жили і живуть люди, які ставали і стають на сторожі Слова, Матері, Пісні, Батьківщини. Навіть після довгої розлуки з рідним краєм, сини своєї землі не шукали раю на чужині, а поверталися до рідного гнізда. Вони згадували про те, як же важко працювали, посічені й поранені війною, їхні батьки, котрі повернувшись додому, не поклали мозолястих долонь. Мозолі і далі полірувалися ручкою молота, держаклом лопати чи коси, бо, наприклад, батько одного з авторів оповіді Петро Романович Мовчан, разом з іншими односельчанами, своїми натрудженими руками розбивав

каміння, викладав ним бруковані шляхи, будував хати. Таким натрудженим і згорьованим він назавжди залишився в пам'яті сина, а поряд – образ матері, Євдокії Йосипівни – працюючої, щирої, ніжної, люблячої і терплячої жінки.

З особливою цікавістю читаються історичні сюжети про походження кутків та урочищ села Криві Коліна, що для багатьох, як і для мене – уродженця села, є справжнім відкриттям і зразком того, як треба працювати із джерелами. Оригінальним і надзвичайно цінним є розділ “*Наша річка*”, присвячений річці Гірський Тікич, який своїми кривими колінами (звідси й назва села) ділить село навпіл. Це дійсно своєрідна енциклопедія річки, що надає не лише географічні, а й історичні відомості. Відчувається, що краєзнавці не тільки черпали їх з різних джерел, але й обстежили річку від витоків до гирла, зробивши при цьому десятки фотознімків, що реально передають дивовижну красу цієї водної артерії Центральної України.

Окрасою презентованої оповіді, обсягом у 712 сторінок є багатющий ілюстрований матеріал, який налічує понад 800 світлин, подекуди рідкісних та унікальних. Усі вони тісно пов'язані з текстом, розширюють його зміст, а в окремих випадках викликають естетичне задоволення. Простежується відверте захоплення В. Мовчана, І. Нерубайського та В. Олійника об'єктом свого дослідження, котрі не байдужі до минулого свого краю, втрачають позицію стороннього спостерігача і неначе переживають століттями зі своїми предками.

Публіцистичне напруження зростає з наближенням до наших часів. Авторі з боєм описують історію села та краю в буремному ХХ столітті. У роки страшного голодомору 1932–33 років мученицькою смертю в Кривих Колінах померло 304 особи, завдяки зусиллям краєзнавців встановлено імена 229 односельців. 245 кривоколінців воювали на фронтах Другої світової війни, 112 з них поклали на вівтар перемоги своє життя. 128 юнаків і дівчат Кривих Колін стали оstarбайтерами, 5 з них не повернулись на рідну землю, знайшовши вічний спочинок на чужій землі. Всі жертви лихоліть, учасники війни названі поіменно. Детально описано післявоєнний час, соціалістичне будівництво на селі, епоха “розвинутого соціалізму”. При всій своїй любові до земляків, але, мабуть, саме завдяки їй, автори не бояться сказати правду з приводу того, “кому ми довірили Україну” та чому “стоять, заростаючи бур'янами, напівзруйновані ферми, господарські

двори, тракторні стани” . “Як бачимо, – пишуть автори, – практично до самого розвалу “радянської імперії”, яка була спадкоємцем імперії Російської, нас, українців, безжально нищили, переслідували, саджали в тюрми, аби духу волелюбного українського не було. Хоча на офіційному рівні заявляли про нерозривну російсько-українську дружбу”.

Крім того, це унікальне дослідження висвітлює багато інших цікавих тем, порушує низку загальнонаціональних проблем, таких як подолання низького рівня національної свідомості, підвищення політичної та духовної культури українців, позбавлення їх комплексу меншовартісності, збереження історичних, релігійних та культурних пам'яток та ін. А такий багатющий матеріал у розділі “Наша мова українська – батьківська, материнська” і хронологія духовного та фізичного винищення української нації, подана в розділі “На шляху до незалежності”, стануть відкриттям, знахідкою і для викладачів-словесників та істориків. Справжньою окрасою оповіді є чудові поезії, які супроводжують кожен розділ, одного з авторів Івана Нерубайського, сільських поетів. Окремі з них вражають образністю, мелодійністю. Скажімо, завдяки місцевій учительці Вікторії Панщанній ми ще раз завітаємо в “...Дороге село Криві Коліна.

*Ген, куди не глянь, – усе садки квітучі,
Чепурні хатки, поля розлогі,
Швидкоплинний Тікич, верболози, кручі,
Яблуна, як мати, край дороги.”*

У селі Криві Коліна, мабуть, не залишилося родини, яку б не згадали в аналізованій оповіді. Це не лише герої та мученики далекого й ближчого історичного минулого. Це й ті, хто з дня в день трудилися у полі, на фермі, вчили дітей, лікували хворих, видавали книги в бібліотеці, розносили пошту, демонстрували кінофільми, проводили культосвітню роботу, керували селом та господарством. Про це і йдеться у розділах “Люди й долі”, “Світ дитинства”, “Храм науки”, “Це величне слово – учитель” та інших.

Поза всяким сумнівом, книга “Криві Коліна крізь терни і роки. В історії села – історія України” на сьогодні є повчальним взірцем написання історії населених пунктів України.

Мене, як уродженця Кривих Колін, викладача, громадянина, людину, ця унікальна книга зворушила до глибини душі. Вона допомогла ґрунтовніше пізнати минуле рідного краю, а через неї – і себе, навіяла непідробний патріотизм, актуалізувала в душі національну гордість, уможливила духовне збагачення. Оцінюю, що наші автори-земляки допомагають нам, українцям, зорієнтуватися, як діяти далі,

що чинити в умовах політичної нестабільності, розхристаної ідеології та відносної моралі, а головне – навчають відчувати у своєму серці Бога, виявляти світле почуття до України як рідного дому, плекати любов і повагу до рідної землі, своїх співвітчизників, причому не на словах, а на ділі робити все, щоб ми нарешті почали жити вільно й достойно, поважаючи перш за все себе як народ.

Земний уклін вам, Володимире Петровичу, Іване Артемовичу, Василю Йоновичу, за благородну, невтомну і титанічну працю із підготовки і написання надзвичайно корисної і вчасної книги, яка служить живим прикладом служіння своїй Вітчизні для земляків й усіх українців. Нехай ця книга буде для вас не останньою, а, навпаки, надихне на подальші краєзнавчі пошуки і вагомі актуальні здобутки.

АНОТАЦІЯ

Пироженко Ростислав Александрович.

Історія України починається із села.

З позицій об'єктивності, історизму та цивілізаційного підходу до вивчення минулого, автор дає високу оцінку унікальному науково-популярному виданню про історію села Криві Коліна. Стверджується, що дослідження є воістину взірцем написання історії населених пунктів України, а застосована авторами видання дослідницька методика заслуговує використання у краєзнавчій та просвітницькій роботі.

Ключові слова: Україна, історія, село, краєзнавство, патріотизм, історична пам'ять, національна свідомість.

АННОТАЦИЯ

Пироженко Ростислав Александрович.

История Украины начинается с села.

С позиций объективности, историзма и цивилизационного подхода к изучению прошлого, автор высоко оценивает уникальное научно-популярное издание об истории села Кривые Колени. Обосновывается, что исследование – истинный образец написания истории населённых пунктов Украины, а использованная авторами издания исследовательская методика заслуживает применения в краеведческой и просветительской деятельности.

Ключевые слова: Украина, история, село, краеведение, патриотизм, историческая память, национальное сознание.

ANNOTATION

Pyrozhenko Rostyslav.

History of Ukraine Begins with Village.

From the positions of objectivity, historicism and civilized approach to the learning of the past, the author highly estimates the unique scientific-popular edition about the history of the village of Kryvi Kolina. It has been stated that the research is the real example of a written history of inhabited territories of Ukraine

Надійшла до редакції 7.02.2011.